

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за придобиване
на образователна и научна степен „доктор”

на тема:

ИЗСЛЕДВАНЕ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПРОГРАМНАТА ПОДКРЕПА ВЪРХУ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИ ПРЕДПРИЯТИЯ (на примера на Република България и Република Турция)

Автор на дисертационния труд: **ас. маг. Сибел Илханова Ахмедова**

Научен ръководител: **доц. д-р Дарина Маринова Павлова**

Научна специалност: Организация и управление на производството

Рецензент: **доц. д-р Антон Недялков Недялков**

Научна специалност: Организация и управление на производството

Основание за написване на рецензията: Заповед № 256/25.05.2017 г. и Заповед № 303/14.06.2017 г. на Ректора на ТУ-Варна

1. АКТУАЛНОСТ НА РАЗРАБОТВАНИЯ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД ПРОБЛЕМ В НАУЧНО И НАУЧНО-ПРИЛОЖНО ОТНОШЕНИЕ. СТЕПЕН И МАЩАБ НА АКТУАЛНОСТТА НА ПРОБЛЕМА И КОНКРЕТНИТЕ ЗАДАЧИ, РАЗРАБОТЕНИ В ДИСЕРТАЦИЯТА

Актуалността на дисертационния труд се предопределя от това, че политиките и програмите на Европейския съюз (ЕС) изправят малките и средните предприятия (МСП) пред сериозни предизвикателства, които в същото време са и възможности за повишаване на тяхната конкурентоспособност. Нещо повече, Националната стратегия за насърчаване развитието на МСП и Иновационната стратегия за интелигентна специализация на Република България също акцентират върху повишаването на конкурентоспособността на малкия бизнес, като подпомагат дейности свързани със създаване на благоприятна бизнес среда чрез: подобряване на достъпа им до финансиране; насърчаване на предприемачеството; повишаване на предприемаческите умения; иновативност на МСП и др.

В този ред на мисли, настоящият дисертационен труд е **безспорно актуален**, а основният акцент за изследване на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността има **съществено значение** за малките и средните предприятия.

В този смисъл **темата е значима, а чрез решаване на основните задачи, поставени в дисертационния труд и полезна за развитието на българските предприятия.**

2. СЪСТОЯНИЕ НА ПРОБЛЕМА И ТВОРЧЕСКА ОЦЕНКА НА ЛИТЕРАТУРНИЯ МАТЕРИАЛ ОТ ДОКТОРАНТА

Дисертационният труд съдържа 146 страници. Включва 38 фигури и 25 таблици оформени в 4 глави, общи изводи и заключение, приноси и 3 броя приложения. Литературата обхваща 139 заглавия, от които 39 на кирилица и 100 на латиница (83 на английски и 17 на турски език). След извършения контент-анализ на заглавията мога да твърдя, че те се отнасят към темата на дисертацията, като приблизително 50% от английските източници са свързани пряко с понятието „конкурентоспособност“ и данни за изследването ѝ, а останалите с проблемите на

малките и средните предприятия. Посочени са правилно основните български автори в тази област, но има какво да се желае в тази насока. Не мога да коментирам източниците на турски език!

3. СЪОТВЕТСТВИЕ НА ИЗБРАНАТА МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕ И ПОСТАВЕНАТА ЦЕЛ И ЗАДАЧИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Целта на настоящия дисертационен труд е да се установи равнището и динамиката на конкурентоспособност на МСП от млекопреработвателната промишленост в резултат на програмната подкрепа по ОП „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” за Република България и ОП „Конкурентоспособност“ за Република Турция за периода 2007-2013 г., като въз основа на това да се разкрият възможности и да се формулират предложения за повишаване на тяхната конкурентоспособност чрез по-ефективно усвояване на средствата по ОП „Иновации и конкурентоспособност” 2014-2020 г.

За изпълнение на целта са формулирани **шест** основни задачи, които кореспондират в структурно отношение на разработката, общите изводи и приносни моменти от нея.

В дисертационния труд са: 1) използвани теоретичен анализ и синтез за проучване, обобщение и интегриране на научни постановки относно основните форми на програмна подкрепа на ЕС, конкурентоспособността, факторите, индикаторите и методите за анализ и оценка на конкурентоспособността на МСП; 2) разработен е методически подход за сравнителен анализ на МСП от Република България и Република Турция, в който са описани етапите на провеждане на експертното оценяване и ранжиране на показателите за конкурентоспособност според тяхната значимост; 3) методическият подход е апробиран в МСП от млекопреработвателната промишленост в Североизточен район (СИР) на Република България и район Сакария в Република Турция, като за набиране на първична информация са приложени количествени методи (анкета и структурирано интервю).

Избраните методи, подходи и проведените изследвания съответстват на целта и задачите на дисертацията, но в същото време съм представил някои мои виждания по проблема в точка 11 от рецензията.

4. КРАТКА АНАЛИТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ЕСТЕСТВОТО И ОЦЕНКА НА ДОСТОВЕРНОСТТА НА МАТЕРИАЛА, ВЪРХУ КОЙТО СЕ ГРАДЯТ ПРИНОСИТЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Глава 1 **правилно** е насочена към анализ на състоянието на проблема, свързан с: 1) политиката на Европейския съюз като среда за развитие на малките и средните предприятия, като са разгледани теоретични аспекти и основни форми на програмната подкрепа; 2) анализ на конкурентоспособността на МСП (значение на МСП в Република България и Република Турция; конкурентоспособност и фактори за повишаване на конкурентоспособността на МСП); 3) методи за анализ и оценка на конкурентоспособността на МСП; 4) значение на програмната подкрепа за подобряване на стопанските резултати и конкурентоспособността на МСП; 5) основни изводи, цел и задачи на дисертационното изследване.

Втора глава се фокусира върху методологическите въпроси за анализ и оценка на конкурентоспособността на МСП, като се набляга на: 1) критерии и показатели за анализ и оценка, и методически подходи за оценка на влиянието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП; 2) обща методика за анализ и оценка на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП и 3) основни изводи.

Изследването на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП е представено в глава трета, която включва: 1) разработване на методика за изследване на конкурентоспособността; 2) резултати

от изследването на състоянието на МСП от млекопреработвателната промишленост в Североизточен район на Република България и район Сакария на Република Турция за повишаване на конкурентоспособността им чрез програмна подкрепа и 3) основни изводи.

Глава четвърта се концентрира върху сравнителен анализ на въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на МСП със следните основни елементи: 1) разработване на методически подход за сравнителен анализ; 2) приложение на методическия подход; 3) основни изводи от неговото апробиране и 4) насоки за повишаване конкурентоспособността на МСП в Република България чрез програмна подкрепа.

Дисертацията завършва с общи изводи и приноси моменти, които **отговарят достоверно** на логиката и съдържанието на дисертационния труд.

5. Приноси по дисертационния труд

Предложените от докторанта приноси в дисертацията могат да се отнесат към следните групи: а) обогатяване, конкретизиране и прецизиране на съществуващи научни знания; б) приложение на съществуващи методи за решаване на конкретен проблем с формулирани изводи и препоръки за управленската практика.

В този ред на мисли, считам, че приносите могат да класифицират в следните две групи (с корекции от моя страна):

А. Научно-приложни приноси

- 1) Систематизирани са формите на програмна подкрепа, при което са обосновани техни особености и характеристики, като в същото време е оценена връзката между процеса на програмна подкрепа и постигането на устойчиви резултати на малки и средни предприятия.
- 2) Изведени са научни обобщения относно същността на конкурентоспособността, като са систематизирани фактори на външната и вътрешната среда, оказващи пряко и косвено влияние върху ефикасното и ефективното управление на малките и средните предприятия, като на тази основа е направен опит за дефиниране на понятието „конкурентоспособност“.
- 3) Предложена е система от индикатори и показатели, чрез която се анализира и оценява нивото на фирмена конкурентоспособност, като се дава възможност за отчитане на въздействието на програмна подкрепа.
- 4) Разработен е методически подход за анализ и оценка на конкурентоспособността на малки и средни предприятия чрез програмна подкрепа.

Б. Приложни приноси

- 1) Предложеният методически подход е апробиран в малки и средни предприятия от млекопреработвателната промишленост от СИР на Република България и район Сакария в Република Турция.
- 2) Извършен е сравнителен анализ на постигнатото равнище на конкурентоспособност на малки и средни предприятия от двата региона в резултат на усвояване на финансови средства по Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика“ и Оперативна програма „Конкурентоспособност“.
- 3) Разкрити са възможности и са формулирани конкретни насоки за повишаване конкурентоспособността на малки и средни предприятия в резултат на ефективно усвояване на средства от програмна подкрепа като един от определящите фактори на външната среда.

Приносителите в дисертационния труд са значими както за стопанската практика, така и за науката. Те допринасят за разширяване на познанията и обогатяват научните изследвания относно въздействието на програмната подкрепа върху конкурентоспособността на малките и средните предприятия.

6. ОЦЕНКА НА СТЕПЕНТА НА ЛИЧНОТО ДЕЛО НА ДОКТОРАНТА ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД И ПРИНОСИТЕ ПО НЕГО

Считам, че посочените приноси са лично дело на докторанта и отразяват основните резултати от дисертационния труд. Следва да се отбележи, че приносните моменти са докладвани на международни научни конференции и са намерили своето отражение в научни публикации. По мое виждане те са достатъчни за този вид изследване и обогатяват знанията по темата на дисертацията. Трябва да се отбележи обаче, че подобни разработки не могат да се осъществяват без наставленията на научния ръководител и критичните бележки от колегите в катедра „Индустриален мениджмънт“ на ТУ-Варна.

7. ПРЕЦЕНКА НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД (брой, характер на изданията, в които са отпечатани и отражението им в науката)

Дисертационният труд е докладван на части във вид на пет научни публикации по темата, от които една на български и четири на английски език, като отлично впечатление прави факта, че три от публикациите на чужд език са реферирани в RePeC: Research Papers in Economics, EBSCOhost Online Research Databases и Elsevier Scopus, което е отличителния момент на тази разработка. Нещо повече, това заслужава и адмирации към научния ръководител, който правилно е насочил докторанта, тъй като две от индексиранията публикации са съвместни. Искрено се надявам, тези разработки да получат своето отражение в научната общност, тъй като не ми е предоставена справка за цитирания до момента на написване на рецензията.

Личната ми преценка по тази точка от рецензията е изцяло положителна, тъй като рядко се срещат дисертационни трудове, при което резултатите да бъдат публикувани в подобни реферирани и индексирани издания!

8. ИЗПОЛЗВАНЕ НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОТ ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД В НАУЧНАТА И СОЦИАЛНАТА ПРАКТИКА (постигнат пряк икономически ефект; документи, на които се основава твърдението)

Получени са три отзива по автореферата на дисертационния труд до членовете на Научното жури от: 1) г-н Айхан Исмаилов – управител на фирма „Еделвайс 77“ ЕООД, гр. Шумен (изх. No 149/02.06.2017); 2) г-н Димо Денчев – управител на фирма „Булдекс“ ООД, с. Белица, гр. Силистра (изх. No 011/01.06.2017); 3) г-н Джихат Йълдъз – производствен директор на фирма „Ададеря“, гр. Сакария, Република Турция (изх. No 2017-665.01.02/31.05.2017).

Според трите писма може да се обобщи, че: 1) предложеният метод на експертните оценки дава възможност да се определят значимите фактори за отделните предприятия, при което може да се подобри потенциала им за развитие; 2) разработката е полезна за Асоциацията на млекопреработвателите в България; 3) извършеният сравнителен анализ на МСП от млекопреработвателната промишленост в Североизточен район на Република България и район Сакария в Република Турция е особено полезен, при което се очертават възможности за трансфер добри практики между двете държави; 4) предложената система от индикатори и показатели на фирмената конкурентоспособност, дава възможност да се отчита въздействието на програмна подкрепа върху МСП; 5) методическият подход за анализ и оценка на конкурентоспособността на МСП чрез програмна подкрепа има съществено значение за постигане на по-добри финансови резултати.

На практика и трите отзива по автореферата потвърждават постигнатите резултати в дисертацията във вид на основни изводи и приноси моменти.

9. МОТИВИРАНИ ПРЕПОРЪКИ ЗА БЪДЕЩО ИЗПОЛЗВАНЕ НА НАУЧНО-ПРИЛОЖНИТЕ И ПРИЛОЖНИТЕ ПРИНОСИ (какво и къде да се внедри)

Независимо от получените положителни отзиви считам, че е **необходима позадълбочена апробация в конкретни предприятия** на системата от индикатори и показатели на фирмената конкурентоспособност, както и на методическия подход за анализ и оценка на конкурентоспособността чрез програмна подкрепа.

Нещо повече, в случая е разгледана само една от оперативните програми като инструмент за програмна подкрепа, но тя не е единствената (по мое мнение), която влияе върху конкурентоспособността. Редно е да се обърне внимание на други оперативни програми (например ОП „Развитие на човешките ресурси“ и др.).

10. ПРЕЦЕНКА НА АВТОРЕФЕРАТА

Предложеният автореферат е в стил „**добра практика**“ на СНС към ВАК, като са спазени изискванията на ТУ-Варна и са отразени основните положения и научните приноси на дисертационния труд.

11. КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ ПО ДИСЕРТАЦИЯТА, ВКЛЮЧИТЕЛНО И ПО ЛИТЕРАТУРНАТА ОСВЕДОМЕНОСТ НА КАНДИДАТА

Основните критични бележки и препоръки съм формулирал в предварителното си становище по дисертацията и съм ги коментирал на заседание на катедра „Индустриален мениджмънт“ към ТУ-Варна на 19.05.2017 г., като считам, че в голяма степен те са отразени.

В същото време обаче искам да обърна внимание на докторанта към следното:

1) Необходимост от прецизиране на заглавието – в случая не става дума за коренна промяна, а за отпадане на членуването на думи. Нещо повече, лично аз не съм почитател на доуточняване на заглавието посредством скоби – това съвсем спокойно може да се направи чрез ограничителни условия в самата дисертация. В този смисъл е налице леко „избързване“ към официална защита.

2) В този си вид дисертацията в известна степен „клони“ към научна специалност „Икономика и управление“, тъй като наложилата се добра практика в „Организация и управление на производството“ е да се извърши апробиране на методически подходи в конкретни предприятия. Вследствие на този проблем може да се постави и въпроса към коя научна област се насочва докторанта?!

3) Редно е в първа глава да се анализират много повече достижения на български научни работници, за да се обоснове още по-добре, че този изследователски проблем не е решаван (или пък е разглеждан частично).

4) Не приемам за достатъчно точно и изчерпателно работното определение за конкурентоспособност и влиянието на програмна подкрепа за повишаването ѝ; считам, че се нуждае от прецизиране и респективно ми е трудно да призная последната част от втория научно-приложен принос.

5) Налице е повторение на методически елементи в края на Глава 2 и началото на Глава 3. Глава 2 трябва да завърши с формулирана изследователска теза (в момента е в Глава 1) и хипотези на дисертационното изследване (липсват) – това води до логичния въпрос дали тезата на дисертационния труд е доказана?! В Глава 3 трябва да се представи обща и частна методика на изследването (Тук е мястото на ограничителните условия на дисертацията, за което стана дума по-горе!), резултати, анализ и препоръки, чрез които да се обоснове необходимостта от разработване и апробиране на методически подход/и – логичен мост към Глава 4.

6) Сравнителният анализ в Глава 4 (раздел 4.2) има нужда от доработка. Например

аз бих го извършил по индикатори или бих търсил друго решение, след като АВС-анализът не сработва (табл. 4.10 и предходните табл. 4.9 и 4.5). В този смисъл, приемам втория приложен принос с известна доза условност.

Посочените по-горе бележки имат изключително добронамерен характер, наблюдавал съм подобни пропуски като рецензент на други дисертации и в този ред на мисли не считам, че те омаловажават постигнатото от докторанта.

12. Други въпроси, по които рецензентът счита, че следва да вземе отношение

Маг. Сибел Ахмедова е зачислена в редовна докторантура през 2012 г. по докторска програма „Организация и управление на производството“ при Технически университет – Варна и е отчислена с право на защита през 2016 г.

Авторът има образователни и квалификационни степени: „Бакалавър по финанси“ и „Магистър по финанси на предприятието“ от ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий“ – Велико Търново. От 2013 г. е асистент в катедра „Индуриален мениджмънт“ към Машинно-технологичния факултет на ТУ-Варна. Според представената автобиография г-жа Ахмедова последователно през годините е придобила допълнителни комуникационни и организационни умения, получени по време на практическата ѝ дейност в бизнеса (2002-2010 г.).

Важно е да се отбележи, че докторантът е специализирал в Сакарыйски университет (Турция) по проект „Развитие на потенциала на докторанти, постдокторанти, млади учени и специализанти от инженерните науки в ТУ-Варна и техния принос за развитие на икономика, базирана на знанието“, както и участие в един международен (Програма „Леонардо да Винчи“), два национални (ОП „Развитие на човешките ресурси“) и два университетски проекта (Фонд „Научни изследвания“).

Докторантът владее английски и турски език, член е на Териториалната организация на НТС – Варна.

13. ЗАКЛЮЧЕНИЕ (становище да се даде или не научна степен)

Следва да се подчертае, че независимо от критичните бележки и препоръки, оценката ми за представената дисертация е **положителна**, като считам, че представлява завършена научна разработка с получени научно-приложни и приложни приноси. По мое виждане тя отговаря на критериите по Ниво 8 от Квалификационната рамка на Европейското пространство за висше образование (респективно Националната квалификационна рамка на Република България).

В същото време дисертационният труд покрива изискванията на Закона за развитие на академичния състав, Правилника за неговото прилагане и действащия към момента Правилник за приемане, обучение на докторанти и придобиване на образователната и научна степен „доктор“ и научната степен „доктор на науките“ в Технически университет – Варна.

Горепосоченото ми дава основание да твърдя, че предлаганият дисертационен труд е научно изследване на значим и актуален научен проблем, като са постигнати научно-приложни и приложни приноси, които обогатяват научното знание и подпомагат практиката. Кандидатът ас. маг. Сибел Илханова Ахмедова притежава теоретични и практически познания в научна специалност „Организация и управление на производството“ и способност да извършва самостоятелни научни изследвания.

В заключение, считам, че дисертационният труд на ас. маг. Сибел Илханова Ахмедова отговаря на изискванията за присъждане на образователна и научна степен „доктор“.

Рецензент:

Русе, 18.08.2017 г.

(доц. д-р А. Недялков)